

UZASADNIENIE PROJEKTU

KODEKSU CYWILNEGO POLSKI LUDOWEJ.

A.

Ocena obowiązującego ustawodawstwa.

W memoriale, skierowanym w dniu 12 września 1950 r. do Prezydium Rządu Ministerstwo Sprawiedliwości wysunęło sprawę kodyfikacji prawa cywilnego, jako zagadnienie pilne i doniosłe z punktu widzenia dostosowania tego działu ustawodawstwa i opartej na nim praktyki wyznacznika sprawiedliwości do potrzeb i zadań naszego ustroju. Zdaniem Ministerstwa reforma ta będzie miała także istotne znaczenie dla rozwoju marksistowskiej nauki prawa.

Pogląd Ministerstwa Sprawiedliwości oparty był na następujących przesłankach:

1. W 1945-1946 r. nastąpiła unifikacja prawa cywilnego, która przestarzałe przepisy trójzaborcze, dzielnicowe i partykularne zastąpiła jednolitymi przepisami prawa cywilnego. Unifikacja ta odegrała poważną rolę, likwidując spuściznę okresu zaborów i elementów półfeudalnych w naszym prawie cywilnym.

Unifikacja 1945-1946 r. odgrywała szczególnie doniosłą rolę w dziedzinie sekularyzacji prawa małżeńskiego i rodzinnego, nadając mu wybitnie postępowy charakter przez równouprawnienie kobiety i polepszenie sytuacji prawnej dzieci nieślubnych. Również w dziedzinie prawa spadkowego osiągnięto poważny postęp, ograniczając krąg osób uprawnionych do dziedziczenia.

Ale ta unifikacja nie rozwiązała wówczas i rozwiązać nie mogła zasadniczych problemów prawa cywilnego z punktu widzenia ideologicznego, politycznego.

Prawo zunifikowane pozostaje znacznie w tyle za rzeczywistym układem stosunków i staje się coraz bardziej anachroniczne, zwłaszcza, gdy mieć na względzie zasadniczy przełom dokonany przez sierpniowe plenum KC PZPR 1948 r. i Kongres Zjednoczeniowy Partij Robotniczych.

2. Unifikacja nie została dokonana przez wydanie jednolitego kodeksu cywilnego, lecz miała charakter fragmentaryczny. Ogółem materie należące do prawa cywilnego /w ówczesnym pojęciu/ były regulowane przez dziewięć odrębnych aktów ustawodawczych, nie zawsze należycie scharmonizowanych.

3. Ministerstwo Sprawiedliwości, uznając konieczność oparcia prawa cywilnego na nowych zasadach, postanowiło przede wszystkim wyłączyć z zakresu tego prawa zagadnienie organizacji rodziny i unormować je w odrębnym kodeksie rodzinnym /wzorem prawa radzieckiego/. Kodeks ten został uchwalony przez Sejm Ustawodawczy i wszedł w życie z dniem 1 października 1950 r. Zastąpił on dwa dekrety o prawie małżeńskim, dekret o prawie rodzinnym, oraz częściowo dekret o prawie opiekuńczym. Poza tym Ministerstwo przygotowało projekt przepisów ogólnych prawa cywilnego, któryto projekt został również wniesiony do Sejmu i uchwalony z pewnymi zmianami.

Po wyodrębnieniu prawa rodzinnego, polskie prawo cywilne, podobnie jak prawo cywilne radzieckie, ogranicza się w zasadzie do normowania stosunków majątkowych. Jednakże stosunki te są obecnie uregulowane nie tylko w kodeksie zobowiązań i kilku pozostających w mocy dekretach unifikacyjnych /prawo rzeczowe, prawo spadkowe oraz szereg mniejszych aktów ustawodawczych/, lecz także w kodeksie handlowym z 1934 roku.

Zachowanie tego dualizmu, który jest typowy dla prawa kapitalistycznego, nie ma u nas żadnego uzasadnienia.

4. Najistotniejsze braki obowiązującego prawa najątkowego, z punktu widzenia istniejącego układu stosunków i kierunku ich rozwoju, można scharakteryzować jak następująco.

a/ obowiązujące prawo rzeczowe jest zupełnie niedostosowane do obecnego układu stosunków w Polsce Ludowej. Sankcjonuje ono jednolite pojęcie własności, nie czyniąc w swych przepisach rozróżnienia między własnością środków produkcji a własnością przedmiotów spożycia, nie przeciwstawiając własności całego ludu - własności indywidualnej, nie uwypuklając różnicy między indywidualną własnością kapitalistyczną /której pozostałości istnieją jeszcze u nas, zwłaszcza na wsi/ a własnością indywidualną opartą na osobistej pracy oraz nie uwzględniając stosunków własności, narastających na gruncie rolniczej spółdzielczości produkcyjnej. Prawo rzeczowe przewiduje i reguluje pewne formy społeczne korzystania z nieruchomości, które w naszym ustroju stanowią anachronizm, oraz poświęca zbyt wielką ilość przepisów organizacji kredytu hipotecznego, którego znaczenie staje się coraz bardziej ograniczone, którego formy powinny być możliwie proste. Wreszcie instytucja ksiąg wieczystych, której istotnym celem jest jak największe ułatwienie tzw. obrotu nieruchomościami i prawami na nieruchomościach, jest uznana w prawie rzeczowym za zasadniczą podstawę całej

reglamentacji stosunków najętkowych, dotyczących nieruchomości. Pociąga to za sobą bardzo wielkie obciążenie aparatu wymiaru sprawiedliwości, przestaje zaś coraz bardziej odpowiadać realnym potrzebom.

b/ Obowiązujące prawo spadkowe nie chroni należycie interesów świata pracy, nie liczy się dostatecznie z zasadą socjalistyczną, według której nabycie dóbr najętkowych, jeżeli nie wynika z własnej pracy, powinno być oparte na zupełnie wyjątkowych przesłankach. Krąg osób powołanych do dziedziczenia z ustawy jest niewątpliwie zbyt szeroki. Możliwość rozporządzania przez testament ulega ograniczeniom tylko w interesie najbliższej rodziny /zstępnych, małżonka i rodziców/. Interesy te zresztą są chronione tylko w formie roszczenia pieniężnego o tzw. zachowek, wzorem prawa nienieckiego i austriackiego. Konstrukcja tzw. zachowku wynika z burżuazyjnej tendencji do zachowania w całości gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw zarobkowych. Nie ma ona u nas dostatecznego uzasadnienia. Należałoby ją zastąpić, wzorem obecnego prawa radzieckiego, prawem do części spadku w naturze. Poza tym liczne przepisy obowiązującego prawa spadkowego są poświęcone kwestiom, które miały duże znaczenie w ustroju kapitalistycznym, a które w państwie ludowym komplikują niepotrzebnie sprawy spadkowe.

c/ Kodeks zobowiązań, jako akt ustawodawczy pocho-

dzący z okresu międzywojennego. opiera się na zasadach liberalizmu burżuazyjnego. Sankcjonuje on z wielkim naciskiem zasadę tzw. autonomii prywatnej w dziedzinie umów obligacyjnych, poświęca mnóstwo przepisów kwestion, które utraciły całkowicie lub częściowo aktualność, nie wspomina oczywiście o planach gospodarczych jako o źródle zobowiązań. Poza tym szczególnie rażąco jest to, że kodeks zawiera przepisy o umowie o pracę, normując stosunek pracy jako zwykły stosunek cywilno-prawny.

d/ Kodeks handlowy z 1934 roku jest anachronizmem nie tylko ze względu na socjalistyczne pojęcie prawa cywilnego, lecz także ze względu na treść większości jego przepisów. Jest to ustawa dostosowana do kapitalistycznego obrotu towarowego. Wzorowany jest bardzo ściśle na kodeksie handlowym nienieckim z 1897 r. Większość jego przepisów stała się niemal bezprzedmiotowa.

Rekapitulując, należy stwierdzić, że obowiązujące prawo cywilne i tzw. handlowe wymaga gruntownej przebudowy, zarówno co do treści, jak i co do formy. Wydanie jednolitego kodeksu cywilnego, w którego skład weszłyby także pewne materie uregulowane obecnie w kodeksie handlowym, ułatwiłby znacznie aparatowi wyniaru sprawiedliwości prawidłowe stosowanie prawa. Przyczyni się również do usprawnienia oczyszczania komisji arbitrażowych, które w obecnym stanie rzeczy nie mogły - w przeciwieństwie do komisji arbitrażowych ra-

dzieckich - opierać się bez istotnych zastrzeżeń na przepisach prawa cywilnego. Wreszcie kodyfikacja prawa cywilnego, stanowiąc niewątpliwie moment przełomowy w rozwoju polskiej nauki tego działu prawa, kierując ją zdecydowanie na tory marksistowskie.

Założenia projektu.

B.

Własność i inne prawa rzeczowe.

I. Własność /rodzaje, przedmiot/.

1. Projekt przewiduje dwa zasadnicze typy własności:
a/ własność socjalistyczną, b/ własność osobistą,
a ponadto c/ prywatną /art.136/.
2. Własność socjalistyczna stanowi - wraz z socjalistycznym systemem gospodarki - podstawę ustroju Polski Ludowej /art.137/.
3. Ochrona własności socjalistycznej jest obowiązkiem każdego obywatela /art.210/.
4. Własność socjalistyczna występuje w dwóch postaciach: a/ w postaci własności państwowej /niente całego narodu/ i b/ w postaci własności spółdzielczej /art.188/.
5. Własność przedmiotów, które służą do zaspokojenia osobistych potrzeb właściciela i jego bliskich stanowi własność osobistą. W szczególności jej

przedmiotem są: domek jednorodzinny, urządzenie domowe, rzeczy służące do prowadzenia gospodarstwa domowego oraz do osobistego użytku właściciela i jego bliskich /art.149/. Ponadto w rolniczych spółdzielniach przedmiotem własności osobistej są również rzeczy służące do prowadzenia pomocniczego gospodarstwa rolnego członków spółdzielni /art.149 § 2/.

6. Prywatna własność nieruchomości, środków oraz narzędzi produkcji jest dopuszczalna w granicach przez ustawę określonych /art.154/.

7. Wobec tego, że w Polsce nie została dokonana racjonalizacja ziemi, projekt zachowuje istniejący w dotychczasowym prawie cywilnym podział na rzeczy ruchome i nieruchome /art.53-54/, niezależnie od podziału na środki trwałe i obrotowe co do przedmiotów będących w dyspozycji państwowych organizacji gospodarczych albo spółdzielczych /art.46/. Uznaje przytem projekt za nieruchomości nie tylko grunty ale i budowle trwałe z gruntem związane, o ile stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności /art.53 § 2/.

Tak więc, jeżeli organizacja spółdzielcza na w użytkowaniu grunt będący własnością Państwa, budynki wzniesione na tym gruncie ze środków organizacji spółdzielczej stanowią odrębną nieruchomość i są własnością organizacji spółdzielczej /art.145/. Również gdy Państwo oddaje

organizacji spółdzielczej grunt, na którym znajdują się budynki; budynki te mogą być uznane za własność organizacji spółdzielczej jako odrębna nieruchomość /art.146/.

8. Pojęcie własności jest ukształtowane w projekcie jako stosunek społeczny, który dotyczy wyłącznie rzeczy. Rzeczami zaś w rozumieniu projektu są jedynie przedmioty materialne. Prawne pojęcie własności /pojęcie prawa własności/ jest więc według projektu o wiele węższe, niż pojęcie ekonomiczne, które oznacza często przynależność jakiegokolwiek dobra majątkowego do pewnej jednostki, do grupy jednostek lub klasy społecznej.
9. W materii własności socjalistycznej projekt ogranicza się do sformułowania podstawowych zasad ogólnych, pozostawiając szczegółową reglamentację tej materii osobnym przepisom /przepisom o przedsiębiorstwach, przepisom o spółdzielniach, w szczególności przepisom o rolniczych spółdzielniach produkcyjnych, prawu górniczym, prawu wodnemu, prawu drogowemu i t.d./. Taka metoda - zgodna z metodą projektu kodeksu cywilnego ZSRR z 1947 r. i kodeksu cywilnego RCS z 1950 r. - jest najwłaściwsza, ze względu na konieczność częstych zmian szczegółowej reglamentacji, zmian wywołanych szybkim rozwojem budownictwa socjalistycznego. Normuje jednak projekt doniosłe zagadnienie, jeżeli chodzi o własność państwową. Stanowi

nianowicie, że grunty będące przedmiotem własności państwowej mogą być zbywane przez czynność prawną tylko w przypadkach przez przepisy szczególne przewidzianych /art.142/.

Należy również zaznaczyć, iż mimo zasady projektu, że do zbycia własności przez czynność prawną potrzebna jest umowa między właścicielem a nabywcą oraz jeżeli rzecz jest nieruchomością - wpis do rejestru lub do księgi wieczystej /art.163/.

W stosunkach między obywatelami lub osobami prawnymi, które nie są organizacjami socjalistycznymi, przeniesienie własności nieruchomości może nastąpić tylko za zezwoleniem prezydium powiatowej rady narodowej, właściwej ze względu na położenie nieruchomości /art.165/.

Znaniem dla ochrony reżimu własności państwowej są następujące przepisy projektu.

Przez nabycie w dobrej wierze od osoby nieuprawnionej nie można nabyć ruchomości, które normalnie należą do kategorii środków trwałych państwowych organizacji gospodarczych /art.168 § 2/.

Przepisów o nabyciu własności przez zasiedzenie nie stosuje się, jeżeli rzecz jest przedmiotem własności państwowej /art.176/. Jeżeli w sporze o własność między Państwem a inną osobą Państwo żąda wydania rzeczy, które normalnie należą do kategorii środków trwałych państwowych organizacji gospodarczych, domniemanie przenawia za tym, że przedmiot^{te} jest własnością Państwa.

II. Inne prawa rzeczowe.

14. ~~Ograniczone prawa rzeczowe~~ dotyczące rzeczy ruchomych są uregulowane w projekcie /art.221-326/ na ogół zgodnie z prawem obecnie obowiązującym, które przewiduje dwa prawa tego typu, mianowicie użytkowanie i zastaw. Użytkowanie ruchomości nie występuje w praktyce samodzielnie, lecz tylko w związku z użytkowaniem gruntów - głównie w stosunkach chłopskich, przy działkach za życia. Prawem zastawu interesują się banki, zwłaszcza Narodowy Bank Polski /art.266 i nast., art.287 i nast./.

15. Zachowanie indywidualnej własności ziemi pociąga za sobą konieczność ukształtowania niektórych form społecznych korzystania z nieruchomości jako tzw. praw rzeczowych ograniczonych /praw rzeczowych do cudzej nieruchomości/. Chodzi tu o prawa następujące:

a/ służebności gruntowe /art.246-255/ są nieuniknionym korelatem drobnej własności chłopskiej, wiążą się bowiem ściśle z nieprawidłową z gospodarczego punktu widzenia strukturą gospodarstw wiejskich.

b/ prawo użytkowania nieruchomości /art.230-245/ i tzw. służebności osobiste /art.256-265/ mają istotne znaczenie głównie przy chłopskich działkach za życia. Zachowanie praw tego typu wydaje się koniecznym, dopóki istnieje chłopska gospodarka drobnotowarowa.

c/ hipoteka - będąca formą obciążenia nieruchomości dla celów kredytu realnego - powinna być zachowana,

~~czyni ona jeszcze zadostę i potrzebę~~ gospo-
darczyn, zwłaszcza przy finansowaniu ~~indywidualnych~~
gospodarstw wiejskich oraz budownictwa domków
jednorodzinnych, natomiast kredyt w sektorze
uspołecznionym nie jest oparty na hipoteczności. Zna-
czenie hipoteki w ustroju społeczno-gospodarczym
Polski Ludowej stale maleje. Poza przypadkami
kredytu, o których nowa wyżej, rozpowszechnione
są tzw. hipoteki przymusowe, polegające na za-
bezpieczeniu należności pieniężnych, stwierdzo-
nych tytułem egzekucyjnym /pochodzącym bądź to
od sądu, bądź to od władz aparatu finansowego/.
Już ten fakt usprawiedliwia w dostatecznej mierze
przejęcie przepisów o hipoteczności do nowego kodeksu
/art. 309-328/. Oczywiście przepisy te powinny
być o wiele prostsze niż w prawie dotychczasowym
d/ ciężary realne, które polegają na obciążeniu nie-
ruchomości prawem do powtarzających się świad-
czeń w pieniądzu lub w innych rzeczach zaniennych,
okazały się instytucją bardzo rażąco żywną,
a w dalszej perspektywie rozwojowej rzeczy zby-
teczną.

III. Księgi wieczyste.

16. Szczegółowe uregulowanie instytucji ksiąg wie-
czystych powinno być pozostawione osobnej ustawie.

Uzasadnienie.

Księga kodeksu cywilnego regulująca własność i inne prawa rzeczowe, jest tylko jednym z działów prawa cywilnego, tak samo jak np. księga o zobowiązaniach lub księga o prawie spadkowym. Jednakże kryteria systematyki prawnej nie mogą przesłaniać faktu, że podstawowe zagadnienie prawa rzeczowego -- mianowicie zagadnienie prawa własności jest jednocześnie podstawowym zagadnieniem całokształtu prawa cywilnego, a nawet całokształtu prawa w ogóle.

"Wszelka produkcja -- mówi Marks -- polega na apropriacji przez jednostkę przedmiotów przyrody w ramach określonych form społecznych i za ich pośrednictwem... O żadnej produkcji, a przeto o żadnym społeczeństwie nie może być mowy tam, gdzie nie ma żadnej formy własności". /Marks-Engels, Dzieła, Tom XXII, cz.I, str.177, wyd.ros./.

Kwestia, do kogo w danym społeczeństwie należą środki produkcji, w czyn rozporządzenia te środki się znajdują -- czy w rozporządzeniu całego społeczeństwa, czy też w rozporządzeniu poszczególnych jednostek, grup, klas -- rozstrzyga o układzie stosunków produkcji, a więc o typie formacji społeczno-ekonomicznej /J.Stalin, "Zagadnienia Leninizmu", str.555-558, wyd. polskie/.

Ze względu na znaczenie środków produkcji dla struktury społeczeństwa i państwa, zagadnienie własności przerasta zakres prawa cywilnego. Należy ono do podstawowych zagadnień ustrojowych. Konstytucja ZSRR i konstytucje

~~państwa demokracji ludowej wyraża zagadnienie własności~~
na czoło swych przepisów. Zob. konstytucja ZSRR, art. 4, 5,
6, 7, 8, 9, 10; konst. Alb. Rep. Lud. art. 5, 6, 10; konst.
Bułg. Rep. Lud. art. 6, 7, 10, 11, 12; konst. Rum. Rep. Lud.
art. 5, 6, 8, 9, 15; konst. R. C. S. art. XII, §§ 146, 148, 158,
159, 162, 163, 164; konst. Węg. Rep. Lud. §§ 4, 6, 7, 8, 5.

Polaska ustawa konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r.
nie zawiera przepisów o ustroju społeczno-gospodarczym.
Art. 99 Konstytucji Marcowej nie ma mocy obowiązującej. Pol-
skie prawo rzeczowe i inne akty ustawodawcze z dziedziny
prawa cywilnego, pochodzące z okresu międzywojennego i z lat
1945-46, mają częściowo charakter anachroniczny i nie od-
zwierciadlają głębokich przemian w wyniku realizacji planu
3-letniego i w ciągu pierwszego roku wykonywania Planu
6-letniego. Jednakże treść klasowa władzy ludowej oraz jej
linia polityczna, rozwój stosunków i całokształt nowego
prawodawstwa /przede wszystkimi ustawa o przejęciu na włas-
ność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej
i ustawa o planie 6-letnim/ nie pozostawia żadnych wątpliwości
co do tego, że problem własności powinien być postawiony
w Kodeksie Cywilnym ze stanowiska celu likwidacji elementów
kapitalistycznych a zarazem i przede wszystkim ze stanowiska
stworzenia odpowiednich form rozwijania i umacniania syste-
mu gospodarki socjalistycznej. Okoliczność, że w Polsce
istnieją jeszcze obok siebie różne formy produkcji, nie ma
zasadniczego wpływu na typ ustroju Polski Ludowej. O charak-
terze ustroju społecznego rozstrzyga bowiem ta forma produkcji,
która znajduje się w stadium wzrostu i rozwoju, a której

rozwojowi towarzyszy proces wypierania dawnych elementów ustrojowych. System gospodarki socjalistycznej jest już obecnie w Polsce systemem dominującym. W przemyśle i w budownictwie wynosił on w roku 1950 ponad 90%, a w ostatnim roku realizacji planu 6-letniego wynosić będzie 99%. Socjalistyczny handel osiąga obecnie 100% obrotów w hurtie i ponad 80% obrotów w detalu. Jedynie w dziedzinie rolnictwa stosunki są odmiennie i dominującą formą produkcji jest gospodarka drobnotowarowa. W r. 1949 z ogólnej produkcji rolnej przypadło na produkcję socjalistyczną w państwowych gospodarstwach rolnych tylko 6,5%. Stosunkowo znaczny był jeszcze udział produkcji kapitalistycznej szacowany na 26%. Przesłanki dla socjalistycznej przebudowy wsi stworzy wykonanie planu 6-letniego.

Polska -- podobnie jak i inne kraje demokracji ludowej -- nie przeprowadziła nacjonalizacji ziemi. Podczas gdy w Rosji już w pierwszym dniu zwycięstwa rewolucji socjalistycznej ziemia stała się mieniem całego ludu /dekret o ziemi z dnia 26 października 1917 r./, reforma rolna w Polsce zlikwidowała tylko większą własność ziemską, przy czym znaczna część wywłaszczonej ziemi została oddana chłopom na własność indywidualną. Ta różnica między rozwojem prawa radzieckiego a rozwojem prawa polskiego jest oczywiście bardzo istotna. Jej konsekwencją musi być odmienna struktura prawa rzeczowego w Polsce i w Związku Radzieckim. Jednakże, gdy chodzi o znaczenie tej różnicy z ustrojowego punktu widzenia, byłoby błędem widzieć w niej różnicę zasadniczą, jakościową. Różnice form prawnych nie przesądzają o typie

~~formacji społeczno-ekonomicznej. Znaczenie restrukturyzacji~~

ce na tu klasowa treść władzy politycznej, która decyduje o kierunku rozwoju. Pewna różnorodność form prawnych jest zjawiskiem nieuniknionym także w odniesieniu do dyktatury proletariatu, wynika ona bowiem z odmiennych warunków historycznych, w jakich dokonywała się rewolucja socjalistyczna w różnych krajach. /Lenin, Dzieła, tom IXX, str. 230/.

Kodyfikacja prawa cywilnego w Polsce powinna być oparta na założeniu, że istnieć będą u nas jeszcze przez czas pewien obok siebie dwa systemy gospodarki: 1/ system gospodarki socjalistycznej, jako system dominujący i zyskujący stale na znaczeniu, 2/ system gospodarki drobnotowarowej małych i średnich gospodarstw chłopskich, oparty na indywidualnej własności ziemi i narzędzi produkcji. Przekształcanie rolnictwa na tory gospodarki socjalistycznej odbywa się bowiem stopniowo, drogą dobrowolnego przekształcania gospodarstw małorolnych i średniorolnych w gospodarstwa zespołowe oraz drogą ograniczania i wypierania form gospodarki kapitalistycznej bogatych chłopów. Zasada przekształcania dobrowolnego gospodarstw indywidualnych w gospodarstwa uspołecznione, zasada podkreślana z tak wielkim naciskiem przez klasyków marksizmu, jest u nas zasadą bezsporną /dyskusja na V Plenum KC PZPR, "Nowe Drogi" Nr 4/50, str. 141-147, Bolesław Bierut, "Nowe Drogi" Nr 5/50, str. 25/.

System gospodarki kapitalistycznej, którego pozostałości w przemyśle i handlu są obecnie już znikome,

w rolnictwie natomiast jeszcze dość silne, może nieć dla przyszłego kodeksu tylko bardzo ograniczone znaczenie, ponieważ znajduje się w stadium zaniku.

Z powyższych względów projekt wysuwa na czło przepisów przepisy o własności socjalistycznej. Projekt poprz staje w tej materii na sformułowaniu zasad podstawowych, liczy się bowiem z koniecznością częstych zmian w szczegółowych dyspozycjach o organizacji przedsiębiorstw uspołecznionych oraz w innych przepisach dotyczących kształtowania form gospodarki socjalistycznej. Jednakże zasady ogólne wyrażone w kodeksie powinny nieć istotne znaczenie dla wykładni i stosowania ustaw specjalnych oraz dla rozwoju nauki prawa cywilnego, której prawidłowy rozwój jest konieczną przesłanką należytego poziomu praktyki.^{x/}

Przepisy o spółdzielczości produkcyjnej nie powinny być włączone do kodeksu, jeżeli chodziłoby o kompleks norm w tym przedmiocie. Według systematyki radzieckiej przepisy te stanowią osobną gałąź prawa /prawo kołchozowe/. W Polsce ich włączenie do Kodeksu Cywilnego byłoby niewskazane, ponieważ spółdzielczość produkcyjna w rolnictwie

x/ Sformułowanie przepisów, które określają własność socjalistyczną państwową i spółdzielczą, osobistą własność obywatela i własność prywatną może nieć w obecny stadium prac kodyfikacyjnych tylko tymczasowy charakter. Sformułowanie ostateczne musi być bowiem dostosowane do tekstu Konstytucji.

znajduje się w fazie ~~rozwoju~~ ~~rozwoju~~, a w związku z tym znalezienie i ostateczne ustalenie ~~właściwych~~ form rozwojowych jest jeszcze w pewnym stopniu kwestią przyszłości.

Własność indywidualna występuje w trzech postaciach.

- 1/ jako kapitalistyczna własność środków produkcji nie mająca już - jak o tym była mowa wyżej - większego znaczenia poza rolnictwem /własność prywatna/;
- 2/ jako własność środków produkcji będąca podstawą gospodarki drobnotowarowej /własność prywatna/;
- 3/ jako własność przedmiotów spożycia i osobistego użytku - a więc jako typ własności odpowiadający zasadom ustroju socjalistycznego.

Projekt przeprowadza zasadnicze rozróżnienie między indywidualną własnością o charakterze własności prywatnej a indywidualną własnością o charakterze własności osobistej. Rozróżnienie to jest w pełni uzasadnione odmienną treścią klasową obu tych typów własności.

Zachowanie indywidualnej własności ziemi polega na sobie - między innymi - to konsekwencją, że odmiennie od prawa radzieckiego prawo cywilne polskie musi przejąć z dotychczasowego prawa podział rzeczy na ruchomości i nieruchomości. Pojęcie ruchomości i nieruchomości jest określone w projekcie zgodnie z prawem obecnie obowiązującym. Jednakże tytułem wyjątku /art. 51 § 2 projekt przewiduje, wbrew prawu obecnie obowiązującemu, że budynki wzniesione na gruntach należących do Państwa i do

~~obywateli mogą być traktowane jako odrębne nieruchomości,~~

a więc mogą stanowić samodzielny przedmiot własności. Wyjątek ten jest uzasadniony głównie ze względu na budownictwo mieszkaniowe, obywateli oraz ze względu na potrzeby organizacji spółdzielczych.

W odniesieniu do majątku przedsiębiorstw uspołecz-nionych projekt przeprowadza zasadniczy podział składni-ków tego majątku na środki trwałe i środki obrotowe.

Przepisy o rzeczach ruchomych i nieruchomych, o środkach trwałych i obrotowych, ponieważ występują i w innych dzia-łach prawa cywilnego, ze względów systematyki przeniesione zostały do księgi pierwszej projektowanego kodeksu.

W znaczeniu ekonomicznym pojęcie własności jest bardzo szerokie. Może ono obejmować wszelkie formy przy-należności gospodarczej dóbr majątkowych wszelkiego ro-dzaju do pewnych jednostek, do grup lub klas społecznych. W tym szerokim znaczeniu posługują się często terminem własności klasycy marksizmu /zob. np. Marks-Engels, Dzieła Wybrane, tom I, str. 30-31, 338, tom II, str. 9-10, Kapitał, tom I, str. 589, wyd. ros. z 1949 r.

Dla prawa, które jest pośrednim wyrazem stosunków ekono-micznych, zbyt szerokie pojęcie własności nie jest przy-datne. Pojęcia i kategorie prawne mają rację bytu o tyle, o ile ułatwiają tworzenie, zrozumienie i stosowanie norm prawnych. Ekonomicznemu - szerokiemu - pojęciu własności odpowiada w sferze pojęć prawnych ogólne pojęcie stosunków prawno-majątkowych. Pojęcie to powinno być ukształtowane i różniczkowane w taki sposób, ażeby poszczególne typy stosunków mogły być podporządkowane pewnej sumie ogólnych

jednolitych norm. Z tego względu ~~pojęcie~~ prawa własności musi być stosunkowo wąskie, nie można bowiem podporządkować tym samym przepisom uprawnień do korzystania z przedmiotów materialnych i uprawnień do korzystania z przedmiotów nienaturalnych /jak np. wynalazków, utworów literackich i artystycznych, różnych postaci energii/. Właściwości przedmiotu, którego uprawnienie dotyczy, mają wpływ istotny zarówno na treść tego uprawnienia, jak i na formy jego nabycia i utraty, powstania i wygaśnięcia.

Z powyższych względów projekt ogranicza prawne pojęcie własności czyli pojęcie prawa własności, do dziedziny przedmiotów materialnych /rzeczy/ i przeciwstawia własność inną, mniej intensywną uprawnieniom dotyczącą rzeczy /prawo rzeczowe ograniczone/.

II. Zagadnienie tzw. praw rzeczowych ograniczonych /tj. praw rzeczowych innych aniżeli własność/ jest zagadnieniem w znacznej mierze techniczno-prawnym. Istnienie indywidualnej własności ziemi pociąga za sobą konieczność ukształtowania niektórych form społecznych korzystania z nieruchomości jako praw rzeczowych, które różnią się od prawa własności swym ograniczonym zakresem. Projekt dąży do tego, ażeby zredukować typy praw tej kategorii do niezbędnego minimum.

Jak wynika ze studiów przeprowadzonych ostatnio przez Ministerstwo Sprawiedliwości w związku z pracami kodyfikacyjnymi /dane dostarczone przez sądy, przez notariuszy i przez banki/, społeczno-gospodarcze znaczenie

poszczególne prawa rzeczowych ograniczonych, które są przewidziane w prawie obowiązującym. Można scharakteryzować je jak następuje:

a/ hipoteka /art.309-328/. Sektor uspołeczniony nie korzysta z kredytu hipotecznego. Hipoteka ma istotne znaczenie przy finansowaniu gospodarstw indywidualnych /kredyt produkcyjny/ oraz przy finansowaniu indywidualnego budownictwa. Znaczenie hipotek dla rolnictwa zależy od tempa rozwoju spółdzielczości produkcyjnej. Hipoteki związane z kredytem na budownictwo indywidualne /domki jednorodzinne/ wydają się instytucją trwałą - przynajmniej dopóty, dopóki istnieje będzie indywidualna własność ziemi. Większe znaczenie ma hipoteka przymusowa /art.326/, wpisana na podstawie tytułów egzekucyjnych. Banki akcentują silnie potrzebę zachowania tej formy zabezpieczenia.

b/ Zastaw. /art.266-308/, tj. forma kredytu realnego w odniesieniu do rzeczy ruchomych na znaczenie trwałe. Banki są zainteresowane w jego zachowaniu i prawidłowym uregulowaniu. Oczywiście odgrywa on pewną rolę także w stosunkach wewnątrz sektora prywatnego. Kodeks przewiduje także zastaw na towarach w obrocie albo na surowcach i półfabrykach w toku przetwarzania /art.287-298/.

c/ Użytkowanie. Znaczenie użytkowania jest bez porównania mniejsze niż było w prawie poprzednio obowiązującym. Prawo dzisiejsze nie zna bowiem użytkowania jako formy zabezpieczenia pewnych

stosunków rodzinnych /użytkowanie majątku żony przez męża, użytkowanie majątku dzieci przez rodziców/. Użytkowanie nie wynika również ze spadkobrania. Praktycznie rzecz biorąc użytkowanie ma znaczenie głównie w stosunkach chłopskich nianowicie przy działkach dokonywanych przez rodziców za życia pomiędzy dziećmi. Jak wynika z danych Ministerstwa Sprawiedliwości, w niektórych częściach Polski około 50% unów działkowych zawiera zastrzeżenie użytkowania części dzielonego gruntu na rzecz rodziców idących na tzw. dożywocie.

- d/ Służebności gruntowe /art. 246-255/, zwłaszcza wszelkiego typu służebności drogowe /prawo przejazdu, prawo przechoǳu/ są konieczne ze względu na wadliwą konfigurację gospodarstw chłopskich. Utracą rację bytu dopiero przy nasowny przechodzeniu wsi na tory gospódarki uspołecznionej.
- e/ Służebności osobiste /art. 256-265/ związane są, podobnie jak użytkowanie z instytucją działów chłopskich. Dożywotnicy zastrzegają sobie zawsze służebność mieszkania oraz liczne uprawnienia rzeczowe o mniejszym znaczeniu gospodarczym, jednakże niezbędne dla zapewnienia im bytu.
- f/ Ciężary realne. zostały przewidziane w obowiązującym ustawodawstwie jako forma zabezpieczenia wszelkiego rodzaju rent oraz obowiązków utrzymania. Praktyka dowiodła, że ta forma nie

przyjęła się w praktyce. Nie na zapał powodu, ażeby ją zachować w nowym kodeksie.

III. Jeszcze w XIX stuleciu rozwinęła się na ziemiach polskich instytucja tzw. ksiąg wieczystych /hipotecznych, gruntowych/. Wprowadziło tę instytucję prawodawstwo austriackie i pruskie, a na terytorium b. Królestwa Polskiego polska ustawa sejmowa z 1818 r. Przy reformie prawa cywilnego w latach 1945-46 księgi wieczyste zostały zachowane. Jednolitość ich organizacji zrealizował dekret z dnia 11 października 1946 r. Zasadniczą funkcją ksiąg jest zapewnienie bezpieczeństwa tzw. obrotu nieruchomości /przede wszystkim umownego nabycia własności/ i kredytu realnego /ustanowienie hipoteki i rozporządzanie wierzytelnościami hipotecznymi/. Tę funkcję spełniają księgi dzięki pewnym skomplikowanym zasadom prawa materialnego i kosztownym urządzeniom formalnym, które umożliwiają padanie księgiom tzw. wiarygodności /publica fides - ochrona tych, którzy w dobrej wierze nabywają przez czynność prawną własność albo inne prawa rzeczowe na nieruchomościach, np. hipotekę, służebność gruntową/. Jest oczywiste, że cel instytucji ksiąg wieczystych odpowiada przede wszystkim potrzebom gospodarki kapitalistycznej. Właśnie dlatego rozwój tej instytucji, która wywodzi się z prawa feudalnego, przypada na okres kapitalizmu. W ustroju demokracji ludowej księgi stają się coraz bardziej anachronizmem. W prawie obowiązującym komplikują one niezmiernie strukturę przepisów o własności i innych prawach rzeczowych. Koszt ich prowadzenia obciąża -

o częściowo nieproduktywnie - dochód społeczny. Jednakże zniesienie instytucji ksiąg byłoby w obecnym stadium rozwojowym krokiem niewłaściwym, ponieważ ludność chłopska mogłaby widzieć w takiej reformie zagrożenie własności indywidualnej. Rozwiązaniem najwłaściwszym wydaje się zachowanie ksiąg wieczystych przy ich znaczącym uproszczeniu, przy czym jednakowoż przepisy o księgach nie powinny wchodzić do kodeksu cywilnego, lecz powinny być przedmiotem osobnej ustawy. Taka metoda pozwoli - z jednej strony - uniknąć niepotrzebnych trudności na wsi, z drugiej zaś strony zapobiegnie przerostowi przepisów kodeksu dotyczących indywidualnej własności ziemi. Przepisy o nabyciu i utracie praw rzeczowych powinny być ujęte w taki sposób, żeby instytucja ksiąg wieczystych nie miała tak wielkiego znaczenia, jakie do niej przywiązuje prawo obecnie obowiązujące.

C.

ZOBOWIAZANIA.

I. Przepisy projektu o zobowiązaniach regulują:

1. Obrót gospodarczy: a/ w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej, b/ w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej a obywatelami; c/ w stosunkach między obywatelami.

2. Stosunki obligacyjne wynikające ze źródeł pozaumownych, jak np. obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej czynem albo zobowiązanie z tytułu nieskusznego zubożenia.

U z a s a d n i e n i e. Objęcie przepisami o zobowiązaniach zarówno stosunków obrotu socjalistycznego, jak i stosunków obrotu w zakresie gospodarki nieuspołecznionej, jest konsekwencją prawidłowego określenia pojęcia i przedmiotu prawa cywilnego w formacji socjalistycznej. Zasada ta ustaliła się w Związku Radzieckim w okresie Konstytucji Stalinowskiej. W Polsce - po przewyciężeniu błędnych koncepcji cywilistycznych z 1946 i 1947 r. - można również uważać tę zasadę za ostatecznie ustaloną.

Wymiana pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej jak przede wszystkim przedsiębiorstwa i państwowe gospodarstwa rolne, ma z ekonomicznego punktu widzenia inny charakter niż wymiana między podmiotami państwowymi a podmiotami własności spółdzielczej lub osobami prywatnymi albo wymiana między osobami fizycznymi. Ze względu na zasadę jedności państwowej własności socjalistycznej, wymiana między państwowymi organizacjami gospodarczymi nie pociąga za sobą przeniesienia własności dóbr, które są jej ^{przedmiotem}. Jak uczy doświadczenie Związku Radzieckiego i nasze własne, - mimo

~~gospodarczej~~ odmienności obu typów wymiany - jej technika wykazuje duże ~~położenie~~ ~~położenie~~stwo.

Istnieje więc możliwość ~~podporządkowania~~ obu rodzajów wymiany określonemu zespołowi przepisów ~~prawa~~ obligacyjnego. W obecnym stadium rozwojowym to podporządkowanie uważane jest nawet za konieczne dla należytego ukształtowania obrotu socjalistycznego /dyscyplina umowna/. Jest to następstwem faktu, że w systemie gospodarki socjalistycznej istnieje kategoria ekonomiczna towaru i pieniądza, które to narzędzia ekonomiki burżuazyjnej państwo socjalistyczne wzięło w swoje ręce i przystosowało do interesów nowego ustroju. /zob. J. Stalin, "Zagadnienia leninizmu", str. 429/.

- II. Zasada wyrażona w tezie pierwszej nie wyłącza odrębnych przepisów dla pewnych instytucji obrotu socjalistycznego ani dla pewnych stosunków między podmiotami socjalistycznymi a innymi podmiotami, ani wreszcie dla osób, które nie biorą udziału w działalności gospodarczej.

U z a s a d n i e n i e. Oprócz wielu instytucji wspólnych zarówno dla stosunków sektora uspołecznionego, jak i dla stosunków sektora nieuspołecznionego /np. kupno, sprzedaż, umowa zlecenia, najem/ istnieją pewne instytucje prawa obligacyjnego, które mają rację bytu bądź tylko w stosunkach między podmiotami gospodarki uspołecznionej lub w stosunkach, w których podmioty takie biorą udział /np. sprzedaż hurtowa, różne umowy dotyczące inwestycji lub transportu/, bądź też tylko w stosunkach między podmiotami ~~gospodarki~~ ~~gospodarki~~ nieuspołecznionej /np. umowa darowizny, umowa o dożywocie/.

Poza tym przy regulowaniu instytucji wspólnych

dla obu typów obrotu gospodarczego są ~~potrzebne pewne przepisy szczególnie bądź dla jednego, bądź dla drugiego~~ z tych typów /dotyczy to na przykład umowy o dzieło/.

III. Przepisy prawa obligacyjnego sankcjonują rolę planu gospodarczego jako czynnika, który nadaje treść i kierunek życiu gospodarczemu kraju.

Wyraża się to w szczególności:

- a/ w uznaniu zarządzeń planowych za podstawowe źródło zobowiązań (art.341 § 2) oraz
- b/ we wprowadzeniu do prawa zobowiązaniowego systemu umów planowych (art.394-405), przy czym umowa planowa będzie pojęta jako środek konkretyzowania zadań planowych /należy tu cały kompleks zagadnień umów generalnych, umów szczegółowych i bezpośrednich, trybu zawierania umów planowych, sporów przedumownych i t.d./.

IV. Przepisy prawa zobowiązaniowego sankcjonują wpływ organizacyjny systemu finansowego na obrót gospodarczy. Wyraża się to w szczególności w unormowaniu, ze stanowiska prawa cywilnego, następujących zagadnień:

- a/ systemu obrotu bezgotówkowego (art.352), obowiązku płacenia należności pieniężnych w trybie inkasa faktur. (art.487), zakazu kredytowania między podmiotami gospodarki społecznej oraz w umowach między tymi podmiotami a obywatelami
- b/ w cywilno-prawnym unormowaniu instytucji rachunku bankowego (art.616-622)
- c/ w uznaniu obowiązkowości odsetek zwłoki, kar umownych, niedopuszczalności wzajemnego amnestionowania się między jednostkami gospodarki społecznej.

- V. W prawie zobowiązaniowym znajdują wyraz cywilistyczne konsekwencje zasady, że podmioty gospodarki uspołecznionej działają na podstawie ~~rozrachunku~~ gospodarczego. W szczególności zostanie uwydatniona zasada, że obrót gospodarczy między podmiotami gospodarki uspołecznionej wyraża się w zobowiązaniach odpłatnych, przy czym jedno ^z świadczeń musi być świadczeniem pieniężnym.
- VI. Przepisy prawa zobowiązaniowego zabezpieczą nienaruszalność własności socjalistycznej nakładając na osoby fizyczne i prawne uczestniczące w obrocie obowiązek staranności (art. 343 § 2) odpowiadającej wymaganiom najsprawniejszego wykonania planu /ilekroć dłużnik ma wykonać zobowiązanie w celu realizacji zadania planowego/. Wyrazi się to zwłaszcza w określeniu takich form wydania i odbioru przedmiotu świadczenia, które zabezpieczą należycie integralność tego przedmiotu.
- VII. Przepisy prawa zobowiązaniowego utrwalą stosowane dotychczas środki wypierania elementów kapitalistycznych z gospodarki narodowej.
- VIII. Przepisy prawa zobowiązaniowego mają charakter dwojaki: bądź są normami imperatywnymi, t.j. bezwzględnie obowiązującymi w tym znaczeniu, że wszelkie zastrzeżenia przeciwnie są dotknięte nieważnością, bądź są normami dyspozytywnymi, t.j. mającymi zastosowanie o tyle, o ile w umowie nie było inaczej zastrzeżone. W stosunkach obywateli między sobą czynnikiem, który wyłącza zastosowanie normy dyspozytywnej, jest wola kontrahentów - oczywiście w granicach określonych przez przepisy ogólne prawa cywilnego, według których nieważna jest umowa sprzeczna z ustawą albo z zasadami współżycia społecznego w Państwie Ludowym.
- Gdy stronami są jednostki gospodarki uspołecznionej wyłączenie normy dyspozytywnej może wynikać z woli powołanego organu narzędnego. Jednostki gospodarki uspołecznionej

obowiązane są ustalać treść zawieranych umów zgodnie swymi zadaniami planowymi z uwzględnieniem zasad ~~roz-~~ rachunku gospodarczego (art. 381-382)

U z a s a d n i e n i e. Obowiązujące dotychczas prawo obligacyjne /Kodeks Zobowiązań z 1933 r./ było oparte na zasadzie tzw. swobody umów. Stąd większość przepisów ma charakter wyłącznie dyspozytywny, tj. wchodzi w zastosowanie tylko o tyle, o ile strony zawierające umowę inaczej nie postanowiły. Taka struktura prawa obligacyjnego jest sprzeczna z podstawami ustroju demokracji ludowej, wynika bowiem z anarchicznego charakteru produkcji i wymiany w ustroju kapitalistycznym. Jednakże z drugiej strony trudno by przyjąć zasadę, że wszystkie przepisy prawa o zobowiązaniach umownych powinny mieć moc bezwzględnie obowiązującą w tym znaczeniu, by każde zastrzeżenie odbiegające od reguł ustawowych miało być zagrożone nieważnością. Groziłoby to nadmierną schematyzacją obrotu gospodarczego i ograniczałoby operatywną działalność przedsiębiorstw i innych jednostek gospodarujących. Kwestię tę rozwiązuje przytoczona teza. Proponowany przepis o możliwości stanowienia norm szczególnych przez właściwych ministrów lub przez inne nadrzędne organa zarządu gospodarczego nie może być w żadnym razie rozumiany jako delegacja ustawodawcza. Jest on prostą konsekwencją faktu, że niektóre przepisy prawa o zobowiązaniach będą miały charakter dyspozytywny /w określonym wyżej znaczeniu/. Celem tego przepisu jest wskazanie czynnika, którego wola może wyłączyć zastosowania normy dyspozytywnej. W stosunkach między obywatelami zawierającymi umowę kwestia nie wymaga uregulowania, jest bowiem oczywiste, że może chodzić tylko o ich własną wolę. Natomiast

~~gdy stronami są przedsiębiorstwa państwowe albo inne podmioty socjalistyczne, jest konieczne ze względów organizacyjnych, żeby wyłączenie normy dyspozytywnej mogło wynikać przede wszystkim z woli organu nadrzędnego. Wynaga tego sprawność kierownictwa i jednolitość działania w poszczególnych gałęziach gospodarki.~~

- IX. W odniesieniu do obrotu socjalistycznego kodeks będzie unikał przepisów szczegółowych ograniczając się do sformułowania ustalonych zasad, które można uważać za relatywnie trwałe. Jednocześnie jednak kodeks powinien zawierać sformułowanie ogólne o znaczeniu zasadniczym, które by mogły wyznaczać kierunki rozwoju, które stanowić będą punkt wyjścia dla kształtowania nowych instytucji obrotu socjalistycznego oraz dla modyfikowania instytucji przeżytych.

U z a s a d n i e n i e. Jak uczy doświadczenie Związku Radzieckiego i nasze własne, przepisy regulujące obrót socjalistyczny wymagają częstych zmian, co tłumaczy się szybkim rozwojem systemu gospodarki socjalistycznej. Z tego względu szczegółowa reglamentacja obrotu socjalistycznego w kodeksie cywilnym groziłaby niebezpieczeństwem częstych nowelizacji kodeksu. Jest natomiast rzeczą bardzo istotną, ażeby nowe prawo obligacyjne zawierało podstawowe zasady dotyczące obrotu socjalistycznego i zarządu własnością socjalistyczną. Dzięki takiemu ujęciu stanie się ono punktem wyjścia dla opracowania tych zagadnień. Dotychczasowe doświadczenie na tle zunifikowanego prawa cywilnego dowodzi, że jak wielkimi trudnościami walczy praktyka organizowania własności socjalistycznej i socjalistycznego obrotu, nie dając - z powodu luk w prawie obowiązującym - ogólnego obrazu problemów prawno-organizacyjnych.

- X. Kodeks handlowy z 1934 roku, jako twór oparty na założeniach organizacyjnych gospodarki kapitalistycznej, zosta-

nie uchylony. Przepisy kodeksu, które zachowały ~~znaczenie~~
w nowym ~~ustroju społeczno-gospodarczym~~, zostaną zastąpio-
ne odpowiednimi przepisami kodeksu cywilnego.

W szczególności kodeks cywilny unormuje:

- a/ umowę konisu i umowę ekspedycji /jako szczególne
rodzaje umowy zlecenia/;
- b/ umowę przewozu;
- c/ umowę przechowania;
- d/ prawo zastawu ustanowione na rzecz banków.

XI. Ulegną w szczególności uchyleniu następujące przepisy
kodeksu handlowego:

- a/ przepisy o sprzedaży /staną się one zbyteczne wo-
bec nowego sformułowania zagadnień sprzedaży w ko-
deksie/;
- b/ przepisy o spółce jawnej /jako zbyteczne wobec prze-
pisów o spółce cywilnej/;
- c/ przepisy o spółce cichej i spółce komandytowej
/jako nie mające znaczenia w naszej gospodarce/;
- d/ przepisy o zbyciu i dzierżawie przedsiębiorstwa
jako zbyteczne wobec ogólnych przepisów o przyję-
ciu długu;
- e/ przepisy o prokurze /jako nie mające obecnie prak-
tycznego znaczenia/.

XII. Przepisy kodeksu handlowego, które zachowały jeszcze
pewną aktualność, lecz które mają charakter ~~znakowy~~.,
będą utrzymywane w mocy jako przepisy pozakodeksowe.
Dotyczy to w szczególności przepisów o spółkach akcyj-
nych oraz przepisów o spółkach z ograniczoną odpowie-
dzialnością. W odniesieniu do tych spółek będą utrzymane
w mocy przepisy o prokurze.

XIII. Prawo wekslowe i czekowe będzie utrzymane w mocy jako
zespół przepisów pozakodeksowych. Prawo to jest oparte

na konwencjach międzynarodowych.

b.

Szczegółowe omówienie niektórych postanowień projektu.

Prawo zobowiązaniowe jak to było podkreślone na w szczególności na celu zabezpieczenie wykonania planów gospodarczych, bowiem socjalistyczne planowanie jest podstawą systemu gospodarki w Państwie Ludowym i działalność jednostek gospodarki uspołecznionej powinna się kształtować zgodnie z planem, stosunki zobowiązaniowe powinny powstawać zgodnie z planem i dla wykonania zadań planowych.

W tych warunkach projekt prawa zobowiązaniowego uznając, iż plan gospodarczy nadaje treść i kierunek życiu gospodarczemu Kraju, - uwzględnia szczególne znaczenie planu już w samym zestawieniu źródeł zobowiązań w art. 341, z którego to zestawienia wynika podkreślenie jako źródeł zobowiązań umów planowych i aktów władz gospodarki narodowej nakładających na jednostki gospodarki uspołecznionej obowiązek^s pełnienia świadczenia.

W materii wykonania zobowiązań projekt podnosi, iż zobowiązanie powinno być wykonane zgodnie z jego celem społeczno-gospodarczym i w sposób odpowiadający zasadom współżycia społecznego w Państwie Ludowym, przy czym jeżeli zobowiązanie, powstało dla realizacji zadania planowego, powinien st pień staranności dłużnika odpowiadać obowiązкови najsprawniejszej realizacji planu /art.343, 344).

W stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej umowne ograniczenie odpowiedzialności dłużnika jest nieważne, w innych stosunkach ograniczenie takie jest dopuszczalne, nie można jednak wyłączyć odpowiedzialności za działanie rozmyślne lub rażące niedbalstwo /art.345/.

Dążąc do zapewnienia wykonania zadań planowych, projekt

przewiduje, że w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej przelew wierzytelności /art. 460 § 2 / i przejęcie długu /art. 468 § 2/ są dopuszczalne tylko wtedy, gdy nie są sprzeczne z zadaniami planowymi tych jednostek.

Jeżeli powstanie, treść ^{lub} ustanie stosunku zobowiązaniowego jest regulowane przez akty władz gospodarki narodowej, zawarcie umowy, jej treść i ustanie podlega woli stron tylko o tyle, o ile to nie jest sprzeczne z postanowieniami tych aktów /art. 382. Jednostki gospodarki uspołecznionej obowiązane są ustalać treść zawieranych umów zgodnie ze swymi zadaniami planowymi, określając wzajemne prawa i obowiązki z uwzględnieniem ogólnych interesów gospodarki narodowej i zasad rozrachunku gospodarczego, zaś uzupełnienie lub zmiana umowy między jednostkami gospodarki uspołecznionej dopuszczalne są jedynie co do postanowień, które podlegają ich swobodnej woli, zaś rozwiązanie umowy albo odstąpienie od niej może nastąpić tylko za zezwoleniem jednostek nadrzędnych albo na podstawie orzeczenia komisji arbitrażowej /art. 382, 383/.

Projekt stanowi, iż ceny świadczeń jednostek gospodarki uspołecznionej oraz rabaty i opusty od tych cen są ustalane przez władze gospodarki narodowej, zaś w razie naruszenia cen obowiązujących każda ze stron może żądać odpowiedniego podwyższenia lub obniżenia umówionej ceny /art. 384/.

Władze gospodarki narodowej określają ogólne warunki umów o dostawę, o przewóz towarów, o wykonawstwo robót, oraz o inne świadczenia jak również wzory tych umów /umowy typowe/. Zastrzeżenia umowne odbiegające od takich ogólnych warunków są dopuszczalne tylko za zezwoleniem władz gospodarki narodowej.

Projekt po odpowiednim przystosowaniu do systemu norm przyszłego Kodeksu Cywilnego recypuje istotne założenia, doty-

~~o umowach planowych zawarto w ustawie z dnia 19 kwietnia 1950r.~~
o umowach planowych w gospodarce socjalistycznej. Uregulowanie w ten sposób w Kodeksie Cywilnym problematyki dotyczącej umów planowych /art.344-405/ zapewnia nową socjalistyczną treść prawa cywilnego w zakresie zobowiązań, mając na względzie, że umowy planowe stanowią szczególnie ważne i skuteczny instrument gospodarki planowej, są środkiem ugruntowania dyscypliny wykonania planów gospodarczych a zarazem ugruntowania rozrachunku gospodarczego.

W stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej zastrzeżenie zadatku lub odstępnego nie jest dopuszczalne /art.409/.

W związku z materią umów wzajemnych i wykonania świadczeń wzajemnych projekt. stanowi, że w stosunkach między państwowymi organizacjami gospodarczymi strona zobowiązana do wzajemnego świadczenia niepieniężnego powinna spełnić swoje świadczenie wcześniej, chyba że zapłata ma nastąpić gotówką albo że przepisy szczególne regulują inaczej kolejność świadczeń /art. 442 § 2/.

Projekt normuje cywilno-prawne zobowiązaniowe skutki aktów władz gospodarki narodowej wkładających na podległe jednostki gospodarki uspołecznionej obowiązek dokonania świadczenia na rzecz innej jednostki /art.379-380/.

Bardzo szczegółowo uregulowano zagadnienia związane z wyrządzeniem szkody przez czyny niedozwolone. Zaskuguje na uwagę stwierdzenie, iż nie jest odpowiedzialny za szkodę ten, kto ją wyrządził odpierając zamach na ustrój ludowy lub interesy Państwa Polskiego.

Należy podkreślić, iż projekt przewiduje również odpowiedzialność z tytułu naruszenia osobistych praw nienależących, przy czym poszkodowany może żądać, aby sprawca zapłacił

na rzecz oznaczonej instytucji społecznej jako zadośćuczynienie odpowiednią sumę pieniężną.

Projekt w tytule dotyczącym bezpodstawnego wzbogacenia omawia poza bezpodstawnym wzbogaceniem sensu stricto także nienależne świadczenie, traktując je zgodnie ze stanowiskiem nauki prawa cywilnego jako szczególny przypadek bezpodstawnego wzbogacenia. Wprowadzona zostaje bardzo istotna zasada, iż świadczenie nienależne, które w odpowiednich przypadkach zgodnie z przepisami projektu nie ulega zwrotowi, przypada Skarbowi Państwa. Zasada ta podkreśla cele Kodeksu w zakresie przeciwdziałania czynnościom sprzecznym z ustawą lub zasadami współżycia społecznego w Państwie Ludowym.

Szczególną uwagę projekt poświęca podstawowej instytucji obrotu sprzedaży /dostawie/, uznając zgodnie ze stanowiskiem socjalistycznej nauki prawa, iż dostawa pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej stanowi formę sprzedaży /art.476/.

W myśl art.478 projektu umowa sprzedaży /dostawy/ artykułu reglamentowanego lub podlegającego planowemu rozdzielnictwu na rzecz strony nieuprawnionej do otrzymania towaru według rozdzielnika jest nieważna.

Uregulowane zostają skutki zmiany cen w okresie obowiązywania umowy między jednostkami gospodarki uspołecznionej, zagadnienia sposobu wydania i odbioru rzeczy sprzedanej oraz obowiązku i trybu zwrotu opakowań /art.482-484/ i inne kwestie związkowe.

Projekt szczegółowo i z odpowiednim uwzględnieniem stosunków między jednostkami gospodarki uspołecznionej reguluje kwestię rękojmi za wady /art.489-507/ oraz szczególne rodzaje sprzedaży, a między innymi sprzedaż ratualną /art.509, nast./

Projekt reguluje instytucję zamiany, podkreślając, iż zawieranie umów zamiany pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej jest dozwolone jedynie w przypadkach i w trybie

~~przewidzianych w przepisach szczególnych /art.519/.~~

~~Projekt zawiera szczegółowe normy /art.535-581/, dotyczące instytucji najmu i dzierżawy, z zachowaniem mocy obowiązującej przepisów o najmie lokali, o publicznej gospodarce lokalami i innych przepisów szczególnych. Podkreślić należy ważny przepis, iż pracujący, który w związku ze zmianą miejsca pracy przeniósł się do innej miejscowości, może najem mieszkania zawarty na czas oznaczony wypowiedzieć z zachowaniem ustawowych terminów wypowiedzenia /art.568/.~~

Projekt uwzględnia odpowiednie unormowanie instytucji użyczenia i pożyczki, przy czym zastrzega, iż w stosunkach pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej pożyczki pieniężnej może udzielić tylko instytucja bankowa /art.592/. Jednostka gospodarki uspołecznionej obowiązana jest na żądanie banku udzielającego pożyczki zwócić niezwłocznie otrzymaną sumę bez względu na umówiony termin zwrotu, jeżeli odpady podstawy gospodarcze, dla których pożyczkę otrzymała /art. 595/.

Uregulowanie w projekcie umowy zlecenia następuje z zachowaniem zasady, iż jednostka gospodarki uspołecznionej nie może przyjmować zleceń, które nie są związane z przedmiotem jej działalności i jej zadaniami planowymi /art.594 § 2 /.

Tytuł "Rachunek bankowy" zawiera stosowne normy dotyczące tej ważnej instytucji obrotu gospodarczego, związanej z lokowaniem środków pieniężnych, dysponowaniem nimi przez posiadacza rachunku a także z kontrolowaniem przez bank prawidłowości i celowości wypłat. /art.616-622/.

Przepisy o umowie o dzieło /o wykonanie robót/ uwzględniają problematykę tych umów w stosunkach pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej z podkreśleniem specyfiki umów o wykonawstwo inwestycyjne, przy czym umowa o wykonawstwo inwestycyjne nie przewidziane w planie gospodarczym jest nie-

ważna /art.521/. Jeżeli zamawiającym jest jednostka gospodarki uspołecznionej, umowa o wykonawstwo inwestycyjne albo o dokonanie kapitalnego remontu powinna być zawarta na podstawie kosztorysu wiążącego obie strony co do granicy kosztów, zaś przyjmujący zamówienie nie może żądać wynagrodzenia za wykonawstwo inwestycyjne lub za remont kapitalny przed uruchomieniem dla zamawiającego środków finansowych na ten cel /art. 521-522/. Instytucje i przedsiębiorstwa państwowe mogą powierzać wykonanie dzieła osobom nie będącym przedsiębiorstwami państwowymi lub spółdzielczymi jedynie w granicach i w trybie określonym przez właściwe przepisy /art.524/.

Ze szczególnym uwzględnieniem w tym zakresie interesów obywateli unormowano instytucje przechowania, renty i dożywocia oraz ugody, a z właściwym ograniczeniem zasięgu instytucję spółki.

Instytucji przekazu projekt nie normuje na jej małe stosunkowe znaczenie, wobec czego przekaz nie wymaga specjalnego onawiania w Kodeksie Cywilnym i może w sposób całkowicie wystarczający być uregulowany przepisami bankowymi.

~~Projekt ustawy o spadkach~~

D.

Prawo spadkowe.

I. Projekt przewiduje następujący krąg osób uprawnionych do dziedziczenia z ustawy:

1/ Do pierwszej grupy należą dzieci spadkodawcy / na równi z nimi przysposobiony / oraz pozostali przy życiu małżonek.

Spadkobiercy pierwszej grupy dziedziczą w równych częściach.

Jeżeli dziecko nie żyje w chwili śmierci spadkodawcy, część spadkowa jaka by mu przypadła, przechodzi na jego dzieci, czyli na wnuków zmarłego, w równych częściach itd.

2/ W braku zstępnych spadkodawcy/w tym przysposobionego i jego zstępnych/ spadek przechodzi na pozostałego przy życiu małżonka, rodziców, zmarłego, przyspasabiającego, oraz na osoby małoletnie, pozostające na wyłącznym utrzymaniu spadkodawcy, przynajmniej od roku, jeżeli z okoliczności wynika, iż miały być utrzymywane przez zmarłego, dopóki nie będą w stanie samodzielnie się utrzymać.

W grupie tej małżonek otrzymuje połowę spadku, reszta zaś ulega podziałowi w równych częściach między rodziców przyspasabiającego, przyspasabiającego, i wspomnianymi osobami małoletnimi. W braku rodziców, 20

i tych osób małżonek otrzymuje cały majątek.

3/ W braku spadkobierców drugiej grupy do spadku przychodzi w równych częściach bracia i siostry zmarłego.

W ten sposób projekt, jeżeli idzie o dziedziczenie ustawowe, wprowadza następujące zmiany w porównaniu z obowiązującym prawem spadkowym z 1946r.:

1/ W zbiegu ze zstępnymi /w tym i przysposobionym/ dziedziczyć na w równym stopniu małżonek. 1/ Natomiast w myśl

1/ Należy jednak mieć na uwadze, że z mocy przepisów obowiązującego Kodeksu Rodzinnego pozostali przy życiu małżonek otrzymuje połowę dorobku (art.25)

prawa spadkowego z 1946 r. wspólna małżonek w zbiegu ze
zstępnym, ^{przysposobionym} małżonką ~~dziedziczy~~ 1/4 części spadku.

~~zstępnym~~ Projekt nie powołuje obok rodziców
zmarłego nadto braci i sióstr, jak to czyniło prawo z
1946 r., lecz małżonka, rodziców oraz nieznana obowiąz-
ującemu prawu kategorię spadkobierców, mianowicie: osoby
nałożnie, pozostające na wyłącznym utrzymaniu spadko-
dawcy, jeżeli z okoliczności wynika, iż osoby te miały
być utrzymywane przez zmarłego, dopóki nie będą w sta-
nie samodzielnie się utrzymać.

W tej kolejności małżonek otrzymuje połowę spadku,
gdy zaś brak spadkobierców tej grupy - cały spadek.

Natomiast według prawa z 1946 r. pozostały przy ży-
ciu małżonek w zbiegu z rodzicami i rodzeństwem lub
zstępnymi rodzeństwa - otrzymuje połowę spadku.

3/ Dopiero w trzeciej kolejności, gdy zatem zmarły nie
pozostawił ani zstępnych /przysposobionego/, ^{przyspasabiającego} rodziców,
osób nałożnie pozostających na jego utrzymaniu, ani
małżonka - przychodzi do spadku bracia i siostry zmarłego.

4/ Projekt usuwa z kręgu spadkobierców ustawowych zstęp-
nych braci i sióstr zmarłego.

II.

W myśl projektu spadkodawca może ustanowić w testa-
mencie spadkobiercę przez powołanie go do całego spadku
lub ułamkowej jego części.

Ustanowić jednak w ten sposób jako spadkobiercę może
tylko osoby należące do wspomnianych wyżej grup spadko-
bierców ustawowych, niezależnie przy tym od kolejności,
w jakiej w razie dziedziczenia ustawowego są powoływa-
ni do spadku. Testator może w każdym przypadku również
ustanowić jako spadkobiercę organizacje państwowe, spół-
dzielcze lub inne organizacje społeczne. W braku spad-
kobierców ustawowych, powołanie spadkobierców w testa-

~~nencie nie podlega żadnym ograniczeniom, Również jeżeli~~
~~spadek składa się wyłącznie z przedmiotów stanowiących~~
~~własność osobistą spadkodawcy - spadkobiercą testamento-~~
~~wym może być każda osoba.~~

W ten sposób projekt, gdy chodzi o dziedziczenie
testamentowe, wprowadza następującą ważną zmianę w po-
 równaniu z obowiązującym prawem z 1946 r.

Prawo to ^{nie}ograniczało testatora co do osoby, jaką
 chciał ustanowić spadkobiercę, nie ograniczało zatem pod-
 tym względem swobody testowania.

III. a/ W myśl projektu spadkodawca nie może ani przez
 czynności prawne między żyjącymi, ani przez testament doko-
 nywać nieodpłatnych rozporządzeń, które by pozbawiły jego
 zstępnych i małżonka oznaczonej części spadku /części
 obowiązkowej/.

b/ Część obowiązkowa zstępnych /łącznie z przysposo-
 bionym/, gdy spadkodawca nie pozostawił małżonka, wynosi:

Przy jednym dziecku lub jego zstępnych - $1/2$, przy
 dwojgu lub więcej dzieciach i ich zstępnych - $2/3$ majątku
 spadkowego.

Część obowiązkowa małżonka równa się części obowią-
 kowej dziecka: tak więc gdy zmarły pozostawił małżonka,
 jego część obowiązkowa wynosi połowę; gdy prócz małżonka
 pozostawia jednego lub więcej zstępnych - część obowią-
 kowa małżonka i zstępnych wynosi $2/3$ majątku spadkowego.

W przypadku rozporządzenia przez spadkodawcę nie
 mającego zstępnych całym swym majątkiem na rzecz swego
 małżonka z pominięciem rodziców rodziców będących w potrze-
 bie zapewnia się dostarczanie przez małżonka ustanowionego
 spadkobiercą środków na utrzymanie.

c/ Część obowiązkową otrzymują wyżej wspomniani spad-
 kobiercy /tzw. spadkobiercy konieczni/ w naturze.

W ten sposób projekt, jeżeli chodzi o ochronę najbliższych spadkobierców ustawowych, mianowicie zstępnych i małżonka, wprowadza następujące zmiany w obowiązującym prawie z 1946 r.

1/ Część obowiązkowa nie jest pozycją stałą, lecz zależy od ilości zstępnych pozostawionych przez zmarłego, podczas gdy w myśl prawa z 1946 r. zachówek w stosunku do wszystkich spadkobierców koniecznych wynosi zaledwie połowę wartości tego, co spadkobierca konieczny otrzymałby przy dziedziczeniu ustawowym.

2/ Część obowiązkową w myśl projektu otrzymują spadkobiercy konieczni w naturze, gdy tymczasem prawo obowiązujące nadaje im tylko roszczenie o sumę pieniężną wynoszącą wartość należnego im z ustawy udziału.

IV. Projekt wzorem prawa radzieckiego wprowadza zasadę, że spadkobierca, który przyjął spadek, odpowiada za długi spadkowe tylko do wysokości wartości przyjętego spadku.

Inne natomiast stanowisko zajmuje prawo obowiązujące, w myśl którego spadkobierca, który przyjął spadek, odpowiada za długi spadkowe, całym swoim majątkiem, chyba, że przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza.

Uzasadnienie

a.

1/ W ustroju kapitalistycznym prawo spadkowe utrwała i chroni przy przejściu majątku zmarłego na spadkobierców - własność jako źródło eksploatacji. I dlatego, jak podkreśla Marks /w Nienieckiej ideologii, Dzieła t.IV, str.348, ros./, w tym ustroju "prawo spadkowe ma o tyle znaczenie, o ile przekazuje spadkobiercom tę władzę, jaką zmarły posiadał za życia, a mianowicie władzę przywłaszczenia przy pomocy samej własności produktów cudzej pracy". Na ten związek prawa spadkowego ze stosunkami własności wskazywał

również Engels/ w pracy "O pochodzeniu rodziny, własności prywatnej i państwa"/ oraz Lenin / w pracy "Co takiego przyjaciele ludu? Działa t. I, str. 135, ros. wyd. IV/.

Konsekwentnie do powyższych założeń Marks i Engels w Manifestie Komunistycznym jako jeden ze skutków zwycięskiej rewolucji proletariatu wskazują "zniesienie prawa dziedziczenia".

Realizując powyższe wskazanie Manifestu Komunistycznego Wielka Rewolucja Październikowa dekretem z 27.IV. 1918 r. "o uchyleniu spadkobrania" zlikwidowała dziedziczenie, jak głosi art.1 tego dekretu: "Uchyła się spadkobranie zarówno z ustawy, jak i z rozporządzenia ostatniej woli"; majątek zarówno ruchomy, jak i nieruchomy, pozostały po śmierci właściciela, staje się własnością państwową. Rewolucja Październikowa zniosła dziedziczenie kapitalistycznej własności prywatnej, nie zniosła jednak samej instytucji spadkobrania.

Przeciwnie, art.10 Konstytucji Stalińskiej głosi: "Prawo osobistej własności obywateli do pochodzących z ich pracy dochodów i oszczędności, do domu mieszkalnego i po-nocniczego gospodarstwa domowego, do przedmiotów gospodarstwa i użytku domowego, do przedmiotów ich osobistego spo-życia i wygody, jak również prawo dziedziczenia osobistej własności obywateli - znajdują się pod ochroną ustaw pań-stwowych". Powołana dyspozycja Konstytucji Stalińskiej ujawnia istotną treść socjalistycznego prawa spadkowego i odcina ją zdecydowanie od kapitalistycznego prawa spadko-wego.

Oczywiście, w kraju zwycięskiego socjalizmu, w któ-rym uchylona została własność kapitalistyczna, innego zgo-ła charakteru nabrało prawo spadkowe. Klasowa treść socja-listycznego prawa spadkowego polega na tym, że - jak pod-

~~kreślają~~ ~~rozani~~ radziecy przyczynia się ono do ochrony własności osobistej pracujących, do podwyższenia wydajności pracy, do umocnienia rodziny radzieckiej.

Jest rzeczą znaną, że Marks zalicza ustawowe prawo dziedziczenia /ab intestato/ do prawa rodzinnego/por. Marks, Engels t.XVIII, 1936 r.,ros.,str.336-338/.

2/ W Polsce Ludowej, inaczej niż w Związku Radzieckim, nie została jeszcze w całości zniesiona własność kapitalistyczna, nie została w szczególności przeprowadzona nacjonalizacja ziemi, zlikwidowana została tylko większa, obszarnicza własność ziemską.

W przemyśle, rzemiośle, budownictwie i handlu udział sektora socjalistycznego jest dominujący, zaś sześcioletni plan rozwoju gospodarczego i budowy socjalizmu nada ostatecznie wraz z olbrzymim wzrostem produkcji - przemysłowi, rzemiosłu i budownictwu charakter gospodarki socjalistycznej^{1/}.

W rolnictwie natomiast stosunki są obecnie odmiennie, ponieważ przeważa gospodarka drobnotowarowa, a nadto istnieje jeszcze jako pozostałość, gospodarka kapitalistyczna^{2/}. Jednakże dotychczasowy rozwój spółdzielni produkcyjnych oraz obiektywne warunki ich dalszego rozwoju, jakie

1/ W r.1955, tj. w ostatnim roku planu 6-letniego - udział produkcji socjalistycznej w przemyśle i rzemiośle wyniesie 99%, a w budownictwie 99,6%. Socjalistyczny handel osiągnął już w r.1950 -100% obrotów w hurtie i około 70% - w detalu /por.Nowe Drogi, nr 4 z 1950 r.,str.35,36/.

2/ W r.1949 przypadała z ogólnej produkcji rolnej na produkcję socjalistyczną w państwowych gospodarstwach rolnych -6,5% /Bolesław Bierut, Polska na drodze budownictwa socjalistycznego - Nowe Drogi, nr 6 z 1950 r.,str.8/; udział gospodarstw kapitalistycznych w ogólnej produkcji rolnej w tymże r.1949 wynosił około 26% /Nowe Drogi,nr 4, str.35, 36/. Jak to było zaznaczone, w gospodarce rolnej dominuje gospodarka drobnotowarowa.

stwarza wykonanie w rolnictwie planu sześcioletniego, prowadzą i prowadzić muszą konsekwentnie do ograniczenia, wypierania, a w końcu i likwidacji elementów kapitalistycznych na wsi /Nowe Drogi, Nr 4 z 1950., str. 35, 36; ustawa o planie sześcioletnim /.

Ograniczenie i wypieranie elementów kapitalistycznych w naszej gospodarce odbywa się i odbywać się będzie oczywiście poza sferą spadkobrania (zwiększający się rozwój spółdzielni produkcyjnych, polityka podatkowa)^{3/}.

W grę wchodzi środki leżące poza prawem spadkowym dlatego, że niewątpliwie nie można uważać takiej czy innej konstrukcji prawa spadkowego za decydujący instrument w przebudowie ustroju ekonomicznego społeczeństwa, za instrument decydujący o układzie stosunków własnościowych. Układ ten należy bowiem odzwierciedlać w odpowiednich normach konstytucyjnych, w zgodnych z tymi normami przepisach prawa rzeczowego.

Gdyby zmiany stosunków własnościowych miały być skutkiem rozstrzygnięć prawa spadkowego, wypadałoby uzależnić przebudowę stosunków ekonomicznych od wynierania stopniowego danego pokolenia, co oczywiście nie byłoby właściwym rozwiązaniem.

Jest rzeczą niewątpliwą, że rozwój spółdzielczości produkcyjnej, będzie prowadził do zmiany układu

^{3/} Taką rolę spełnia u nas dotyczący opodatkowania spadków dekret z 3.II.1947 r. o podatku od nabycia praw majątkowych, który w zależności od stopnia pokrewieństwa i wysokości czystej wartości spadku zwiększa progresywnie stopę procentową podatku; waha się ona od 0,5% / przy wartości nasy od 5.000 do 10.000, gdy dziedziczą małżonek i wstępni/ do 72% przy wartości nasy powyżej 50.000, gdy dziedziczą dalsi stopnien krewni poza zstępnymi rodzeństwa i pasierbami/.

stosunków własnościowych na wsi, do wyparcia na wsi typu gospodarki kułackiej, opartej na wyzysku cudzej pracy, przy pozostawieniu natoniast w pewnych granicach drobnych indywidualnych gospodarstw chłopskich obok dominującej formy spółdzielczości produkcyjnej.

Jak z tego wynika, na odcinku cywilistycznych postanowień zawartych w prawie spadkowym, regulującym dziedziczenie własności, nie można rozwiązać samej przebudowy stosunków własnościowych i ostatecznego zlikwidowania kapitalistycznych pozostałości.

Godna uwagi jest teza Marksa /Dzieła: Marks i Engels, t. XIII, 1936 r., ros., str. 336-338/: "Uznanie , że zniana prawa spadkowego stanowi wyjściowy punkt rewolucji społecznej, oznaczałoby jedynie odciążenie klasy robotniczej z pozycji, z której naprawdę należy przeprowadzić atak!"

3. Zmiany w obowiązującym prawie spadkowym z 1946 r. muszą realizować te podstawowe cele, jakim służy prawo w państwie ludowym, musi więc i prawo spadkowe, służące budowie społeczeństwa socjalistycznego, tępić przeżytki, które zrodził ustrój kapitalistyczny: w ekonomice, bytowaniu i świadomości ludzi.

Jasnym jest, że z tego względu nie dadzą się nadal utrzymać w ustroju demokracji ludowej normy prawa spadkowego, jakie zabezpieczają i utrwalają niesłuszną wzbogacenie dalszych krewnych.

Natoniast odpowiadające zasadom współżycia społecznego w Państwie Ludowym dążenie do utrwalenia stosunków rodzinnych między najbliższymi krewnymi, usprawiedliwia dziedziczenie w pierwszym rzędzie zstępnych /w tym i przysposobionych/, zaś w ich braku - rodziców, w braku zaś rodziców - dziedziczenie rodzeństwa osoby

~~znarłej~~, tak jak dążenie to usprawiedliwia w stosunkach wzajemnych wspominanych osób ich prawa i obowiązki alimentarne. W każdym zaś przypadku w zbiegu z tymi krewnymi dziedziczy pozostały przy życiu małżonek.

Wspomniane zasady współżycia nakazują również traktowanie jak krewnych osób małoletnich niezdolnych do pracy, które przed śmiercią spadkodawcy pozostawały na jego wyłącznym utrzymaniu.

Wreszcie nie wydaje się zasadnym tradycyjne, jeszcze z czasów rzymskich sięgające stanowisko, które umniejsza prawa małżonka w porównaniu z prawami dzieci; zrównanie praw spadkowych małżonka z prawami dzieci wpływa niewątpliwie na wzmocnienie rodziny; na tym stanowisku stoi ustawodawstwo radzieckie.

Wbrew tym założeniom obowiązuj^{ace} prawo spadkowe z 1946 r. rozszerza krąg osób uprawnionych do dziedziczenia, włączając weń również zstępnych rodzeństwa i nie przewidując dziedziczenia wspomnianych osób małoletnich niezdolnych do pracy.

4'. Powyższe wnioski dotyczą nie tylko dziedziczenia ustawowego, lecz i testamentowego, na potrzebę ograniczenia którego wyraźnie wskazuje Marks /w powoł.pracy/. Obowiązujące prawo z 1946 r. ograniczeń takich nie zawiera, poprzestając na wprowadzeniu zachowku dla spadkobierców koniecznych /o czym niżej/.

Istota tych ograniczeń winna się sprowadzać do zakazu ustanawiania dziedziców testamentowych spośród osób, które nie są dziedzicami ustawowymi, chyba że spadkodawca nie zostawił spadkobierców ustawowych albo chodzi o spadek składający się wyłącznie z przedmiotów stanowiących własność osobistą spadkodawcy.

Wola testatora może być uwzględniona, gdy

spośród osób uprawnionych do dziedziczenia testamentowego, ~~tylko jednego lub niektórych czyni dziedzicami~~ z pominięciem innych, albo gdy zmienia ustawową kolejność, w jakiej krewni i małżonek powołani są do spadku z mocy ustawy. Oczywiście, wola testatora w tym względzie nie może pozbawić najbliższych spadkobierców ich części obowiązkowej.

Wspomniane ograniczenie swobody testowania oparte jest na ideologicznej przesłance, że nie należy stwarzać form, ułatwiających apropiację bez pracy i osłabiać zasady socjalistycznej: ~~każdemu według pracy~~. Spadkobierca ustanowiony do całości ^{lub} części majątku - wzbogaca się bez pracy.

Prawda, że i nabycie spadku z ustawy przez spadkobiercę jest nabyciem bez pracy; jednak dziedziczenie ustawowe stanowi aż nadto usprawiedliwiony wyjątek od socjalistycznej zasady: ~~każdemu według pracy~~. Dyktuje ją wzgląd na dobro najbliższej rodziny, dążenie do utwardzenia socjalistycznej rodziny. Z tego względu, jeżeli ustawa określa krąg osób, które mogą w drodze spadkobrania nabywać bez pracy, to logicznym następstwem takiego stanowiska jest możność dziedziczenia przez te osoby z mocy testamentu.

Inna sytuacja zachodzi przy dziedziczeniu testamentowym, gdy spadek składa się wyłącznie z przedmiotów stanowiących własność osobistą spadkodawcy to znaczy takich, które służą do zaspokojenia osobistych potrzeb właściciela i jego bliskich. /art.148/.

Uprzywilejowane stanowisko własności osobistej na tle projektu w porównaniu do własności prywatnej, zachęta do oszczędzania i wydajności pracy usprawiedliwia szczególne uprawnienie właściciela przedmiotów

- 47 -

stanowiących jego własność osobistą, nianowicie możność ustanowienia dowolnych spadkobierców co do wspomnianego spadku.

Powyższe względy tłumaczą zasadę projektu, w myśl której każdy może w drodze rozporządzenia ostatecznej woli pozostawić cały swój majątek lub jego część tylko spadkobiercom ustawowym, niezależnie jednak od kolejności, w jakiej są oni powołani do dziedziczenia; może nadto bez ograniczeń pozostawiać ten majątek organizacjom państwowym i społecznym. Inne osoby mogą być spadkobiercami testamentowymi, gdy brak osób zaliczonych do spadkobierców ustawowych albo gdy spadek składa się wyłącznie z przedmiotów stanowiących własność osobistą testatora.

5/ Należyta ochrona interesów najbliższej rodziny /t.zw. spadkobierców koniecznych/ testatora, tłumaczy zasadę, w myśl której testator nie może pozbawić oznaczonej części spadku /t.zw. części obowiązkowej/ swych zstępnych /w tym i przysposobionego/, a nadto pozostałego przy życiu małżonka.

Czy jednak, jeżeli chodzi o sposób ochrony tych interesów, utrzymać istniejącą w prawie spadkowym z 1946 r. instytucję tzw. zachowku nadającą wspomnianym spadkobiercom jedynie roszczenia pieniężne? /?

Jak wiadomo, przy istnieniu tej instytucji spadkodawca może rozporządzać całym swoim majątkiem według swego uznania, jednak najbliżsi krewni /a więc według prawa polskiego: zstępni, małżonek oraz rodzice/ mogą donagać się od powołanych spadkobierców wypłacenia im sumy pieniężnej, wynoszącej połowę wartości tego, co wspomniani krewni otrzymaliby przy dziedziczeniu ustawowym, względnie mogą donagać się oni w razie, gdy otrzymaliby mniej, niż wynosi zachówek, dopłacenia im sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. W ten sposób najbliżsi krewni /spadkobiercy konieczni/ są wierzycielami, którym służy wspomniane roszczenie przeciwko

spadkobiercom powołanym do spadku.

Inna sytuacja zachodzi wówczas, gdy zapewnia się najbliższym krewnym oznaczoną część spadku, którą spadkodawca rozporządzać nie może, służy im zatem nie roszczenie pieniężne, lecz prawo do spadku in natura.

Instytucja zachowku, jaką przyjęło polskie prawo z 1946 r., oparta jest na wzorach kodeksu austriackiego i niemieckiego. W prawie burżuazyjnym wspomniana instytucja wynika z tendencji do zachowania w całości gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw zarobkowych.

Godne uwagi są notywy w tym względzie do kodeksu cywilnego niemieckiego, kodeksu okresu imperiaizmu. Chodziło mianowicie autorom kodeksu o niedopuszczenie do osłabienia eksploatacji, stosowanej przez prywatnych właścicieli środków produkcji; obawiali się oni rozdrobnienia majątków.

Charakteryzując instytucję zachowku na tle kod. cyw. niemieckiego, uczeni radzieccy podkreślają, iż system zabezpieczenia przy pomocy zachowku najbliższych krewnych stwarza możliwość usunięcia podziału przedsiębiorstw kapitalistycznych, podziału nieuchronnego w razie wydzielenia części obowiązkowej w naturze /w pracy: Graždanskoje i torgowoje prawo kapitalistycznych stran, pod red. Gienkina, Moskwa, 1949 r., str. 524/.

Jest rzeczą oczywistą, że zachówek, jako wyraz wspomnianej tendencji burżuazyjnego prawa, jest nie do utrzymania w przyszłym polskim prawie spadkowym. Jeżeli celem tego prawa jest zabezpieczenie słuszných interesów najbliższej rodziny, jeżeli ma ono służyć umocnieniu tej rodziny w Państwie Ludowym, jeżeli ma chronić rozszerzającą się w wyniku dokonywujących się u nas przenian własność osobistą w oparciu o własność socjalistyczną, to jedynie właściwą drogą jest część obowiązkowa w naturze oparta na zasadzie

sprawiedliwego, równego ~~traktowania~~ wszystkich spadkobierców. ~~Zmieniając treść uprawnień spadkobierców koniecznych, projekt na oznaczenie ich części obowiązkowej utrzymuje termin: zachówek~~

6/ Projekt znosi zasadę, w myśl której spadkobierca odpowiada za długi spadkowe całym swoim majątkiem. Zasada ta w ustroju burżuazyjnym chroni kredyt kapitalistyczny, ale nie znajduje usprawiedliwienia w warunkach naszej gospodarki. To też projekt przyjmuje słuszną i sprawiedliwą zasadę socjalistycznego prawa radzieckiego, w myśl której spadkobierca za długi zmarłego odpowiada tylko do wysokości wartości przyjętego spadku.

b.

Uzasadnienie innych postanowień projektu.

W obowiązującym prawie były przewidziane dwie grupy powodów do wydziedziczenia: 1/ nieodpowiednie zachowanie się spadkobiercy w stosunku do spadkodawcy i osób mu najbliższych i 2/ marnotrawstwo lub znaczne zadłużenie spadkobiercy. Jeżeli chodzi o pierwszą grupę powodów wydziedziczenia, to powody te w szczególnie rażących przypadkach winny stanowić podstawę niegodności spadkobiercy uwzględnianej z urzędu, gdyż byłoby rzeczą niezgodną z zasadami współżycia społecznego w Państwie Ludowym, aby spadkobierca, który zachowywał się w sposób rażąco niewłaściwy w stosunku do spadkodawcy, mógł w przypadku braku wydziedziczenia dziedziczyć po nim. Należy nadać ponadto spadkodawcy prawo wydziedziczenia swego spadkobiercy koniecznego również w przypadkach naganego i aspołecznego jego zachowania się (np. popełnienie przestępstwa). W związku z tym projekt dopuszcza możliwość wydziedziczenia we wszystkich przypadkach, gdy postępowanie spadkobiercy jest niezgodne z zasadami współżycia społecznego w Państwie Ludowym (art. 837 proj.).

Jeżeli zaś chodzi o wydziedziczenie z powodów należących do drugiej grupy, którego celem jest utrzymanie majątku lub jego części w rodzinie, to brak jest u nas jakichkolwiek podstaw do utrzymania takiego wydziedziczenia ~~zgodnie~~ w stosunkach społeczeństwa kapitalistycznego

2. Dane statystyczne zebrane przez Ministerstwo Sprawiedliwości ~~stanowią~~ ^{uwzględniają} zmniejszoną liczbę form testamentów zwykłych. Obecnie przewiduje się tylko 3 formy takich testamentów: testament własnoręczny, testament urzędowy sporządzony w formie aktu przed notariuszem oraz testament sporządzony przed przewodniczącym rady narodowej (art. 791¹). Ilość form testamentów szczególnych, które mogą być sporządzane tylko w okolicznościach szczególnych unieumożliwiających lub wielce utrudniających sporządzenie testamentu zwykłego własnoręcznego lub urzędowego pozostaje bez zmian (art. 796-798 proj.) Nie utrzymano testamentów sporządzonych przed sędziąni obywatelskimi wobec zamierzonego zniesienia sądów obywatelskich. Poninieto testament negatywny, ponieważ nie zawierał on żadnego rozporządzenia majątkiem, lecz jedynie wyłącznie od dziedziczenia. Pomijając okoliczność, iż testament tego rodzaju nie był w użyciu, należy stwierdzić, iż testament negatywny jest sprzeczny z normalnym rozumieniem wyrazu testament, pod którym rozumie się właśnie rozporządzenie majątkiem na wypadek śmierci.

Znosi się testament spisany przez notariusza, podlegający przechowaniu w kopercie oraz testament mistyczny, ponieważ stwierdzonym zostało, że testamenty sporządzone przez notariuszów przechowywane w kopertach wynoszą zaledwie około 9%, a testamenty mistyczne około 3/4% testamentów notarialnych.

3. Poninieto przepisy dotyczące nieważności świadczeń woli testatora i sprzeczności tych świadczeń z prawem i zasadami

~~współzycia społecznego oraz sposobu tłumaczenia testamentów ze względu na uregulowanie tych zagadnień w księdze I projektowanego kodeksu.~~

4. Wprowadzono ograniczenie w zakresie ustanowienia zapisów na rzecz osób, które nie mogą być powołane do spadku na mocy testamentu do 1/4 wartości spadku /art. 81¹ proj./ W braku takiego ograniczenia przepis dotyczący ograniczenia kręgu spadkobierców testamentowych (art. 80¹ proj.) mógłby być obchodzony.

5. W rozdziale o zapisie pominięto cały szereg przepisów interpretacyjnych.

6. Wprowadza się odpowiedzialność za długi do wysokości wartości spadku bez względu, ^{na to} czy spis inwentarza był sporządzony, czy nie (art. 85² proj.). W związku z tym, odpada potrzeba sporządzenia spisu inwentarza spadku, celem ograniczenia odpowiedzialności spadkobiercy do wartości spadku. Jednak w razie sporządzenia inwentarza domniemywa się, że inwentarz ten obejmuje cały majątek spadkowy. W tym przypadku ciężar dowodu, że pozostały w spadku jeszcze inne prawa nie objęte spisen inwentarza ciąży wierzyciela. Ogranicza się odpowiedzialność do wartości spadku, ponieważ przez śmierć dłużnika wierzyciele nie powinni odnosić korzyści.

7. Projekt ponija instytucję oddzielenia i likwidacji spadku. Instytucja ta wyrosła na tle rozwiniętych stosunków kapitalistycznych, jest całkiem bezprzedmiotowa w naszej rzeczywistości. Praktyka wykazuje, ~~***~~ w ostatnich latach instytucja ta nie znajdowała w życiu żadnego zastosowania. Instytucja likwidacji spadku, do której oddzielenie jest tylko wstępem, stanowi swojego rodzaju postępowanie upadłościowe. Jeżeli nawet spadkodawca pozostawił kilku wierzycieli, to mogą oni dochodzić swych wierzytelności od spadkobierców, a w razie

zbiegu egzekucji zostanie dokonany podział uzyskanych przez egzekucję kwot według przepisów kpc. z uwzględnieniem odpowiedniego pierwszeństwa zaspokożenia /art.809 i nast.i 813 i nast.kpc./ bez potrzeby przeprowadzenia likwidacji spadku.

8. W związku z wprowadzeniem ograniczenia co do możliwości rozporządzenia swym majątkiem przez spadkodawcę pozostawiającego spadkobierców koniecznych (art.828 proj.) nadaje się tym spadkobiercom prawo żądania zmniejszenia darowizn dokonanych za życia, jak i rozporządzeń testamentowych przy czyn przysporzenia te w całości lub części w jakiej podlegają zmniejszeniu, dołącza się z reguły w naturze do majątku spadkowego (art.829 i nast.proj.)

E.

Konsekwencją nowego ukształtowania majątkowego prawa cywilnego są pewne zmiany w przepisach ogólnych prawa cywilnego z dnia 18 lipca 1950 r., w tak zmienionej postaci stają się Księgą I Kodeksu Cywilnego Polski Ludowej.

W szczególności zachodziła konieczność uwzględnienia zagadnień następujących:

a/ problematyki osób prawnych, która w przepisach ogólnych prawa cywilnego z 1950 r. była potraktowana jedynie w sposób zupełnie ogólnikowy i fragmentaryczny,

b/ zagadnienia podziału rzeczy także na środki trwałe i na środki obrotowe, występującego w związku z już poruszoną przy analizie problematyki własności koniecznością zaniezczenia ogólnych norm o rzeczach jako przedmiotach w przepisach ogólnych Kodeksu Cywilnego,

c/ potrzeby usunięcia rozróżnienia między przedawnieniem, a p r e k l u z j ą.

d/ problem nieważności czynności prawnych sprzecznych z ogólnymi zasadami gospodarki planowej.

W szczegółowym rozwinięciu tych założeń należy przede wszystkim omówić ujęcie w projekcie zagadnienia osób prawnych.

Projekt wychodzi z założenia, że osobowość prawna, jak to wskazuje doświadczenie, jest potrzebna socjalistycznym osobom prawnym, do wykonania ich zadań a dlatego stwierdza, iż organizacje socjalistyczne jako to instytucje państwowe, przedsiębiorstwa państwowe i inne państwowe organizacje gospodarcze, związki zawodowe i inne organizacje społeczne, organizacje spółdzielcze mają zdolność prawną w takim zakresie, w jakim to jest potrzebne do wykonywania ich zadań /art.35 § 1/.

Projekt w tym względzie utrzuca wyniki rozwoju ustawodawstwa dotyczącego przedsiębiorstw państwowych, związków zawodowych i spółdzielni i uogólnia stan prawny w tym zakresie w zastosowaniu do organizacji socjalistycznych w ogóle. Natomiast inne organizacje, nie będące organizacjami socjalistycznymi mają zdolność prawną jedynie w przypadkach w ustawie przewidzianych. /art.35 § 2/.

Ujęcie powyższe, podlegające na uwydatnieniu celu warunkującego nadanie osobowości prawnej, oczywiście nie oznacza, ażeby jakkolwiek osoba prawna mogła powstać w oderwaniu od woli państwa, w oderwaniu od uznania państwowego. Wobec tego projekt stwierdza, iż powstanie, ustrój i ustanie osób prawnych określają ustawy i oparte na nich przepisy władz gospodarki narodowej oraz akty tych władz, przy czym, jeżeli właściwy przepis nie stanowi inaczej, państwowa organizacja gospodarcza uzyskuje zdolność prawną z chwilą powołania organów uprawnionych do działania w jej imieniu

i przydzielenia jej środków trwałych i obrotowych. /art.36/.

Projekt zgodnie z podstawowymi założeniami planowej gospodarki socjalistycznej stwierdza, iż nieważna jest czynność prawna, przez którą osoba prawna zniwiera do nabycia praw lub zaciągnięcia zobowiązań przekraczających zakres jej zdolności prawnej /art.38/. To ścisłe przestrzeganie granic zdolności osób prawnych jest nieodzowne w państwie ludowym i zgodnie z założeniami radzieckiej nauki prawa cywilnego co do szczególnej zdolności prawnej osób prawnych.

Uogólniając zasady dekretu o przedsiębiorstwach państwowych, projekt stanowi, iż państwowe organizacje gospodarcze, mające osobowość prawną, nie ponoszą odpowiedzialności za zobowiązania Skarbu Państwa, który wzajemnie nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania tych organizacji, przy czym ustalone zostaje, iż środki trwałe państwowej organizacji gospodarczej, mającej osobowość prawną, nie mogą służyć do zaspokojenia roszczeń pieniężnych wierzycieli tej organizacji /art.42,43/.

Zasługuje na uwagę przepis projektu, iż środki trwałe organizacji spółdzielczej nie mogą służyć do zaspokojenia roszczeń pieniężnych wierzycieli tej organizacji, dopóki nie nastąpi jej likwidacja /art.44/.

Projekt, jak to już wspomniano, ze względów systematyki reguluje w księdze I zagadnienia ogólne dotyczące rzeczy jako przedmiotów majątkowych, które to postanowienia mają charakter wspólny dla wszystkich ksiąg Kodeksu, a zatem ^{powinny} znaleźć się w przepisach ogólnych. Wzmiankę o przepisach dotyczących rzeczy i ich podziału na ruchome albo nieruchome ^{zatem} również środków trwałych i obrotowych przeniesiono już w.

niniejszym uzasadnieniu przy omawianiu własności i innych praw rzeczowych.

W tym miejscu należy podnieść, że w tytule projektu dotyczący przedmiotów majątkowych zanieszczono podstawowe zasady instytucji rejestrów dla nieruchomości, a mianowicie rejestrów dla nieruchomości będących własnością państwową, rejestrów dla nieruchomości będących własnością spółdzielczą oraz rejestrów dla innych nieruchomości /ksiąg wieczystych/. Wpisowi do tych rejestrów podlegają własność i inne prawa rzeczowe na nieruchomościach, przy czym organizację i sposób prowadzenia rejestrów i ksiąg wieczystych regulują osobne przepisy.(art.55).

Projekt wzorując się na prawie radzieckim zniósł dwoistość instytucji przedawnienia i prekluzji, utrzymując jedynie instytucję przedawnienia, lecz ze skutkami zbliżonymi do dotychczasowej prekluzji. Brak uzasadnienia dla utrzymywania nadal takiego stanu rzeczy, aby sąd lub komisja arbitrażowa miały z urzędu uwzględniać jedynie terminy prekluzji, a w tych warunkach projekt w tytule o przedawnieniu rocznym wyraźnie stanowi, iż po upływie terminu przedawnienia osoba, przeciwko której roszczenie służy, może uchylić się do zadośćuczynienia roszczeniu, jednostka gospodarki uspołecznionej zaś na obowiązek uczynić użytek z tego uprawnienia /art.126 § 2/. Sąd, komisja arbitrażowa lub inna władza uwzględnia z urzędu termin przedawnienia /art.127/. W stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej termin przedawnienia wynosi dla wszystkich roszczeń jeden rok, chyba że przepis szczególny przewiduje inny termin /art.128 § 1/.

Projekt w uwzględnieniu potrzeby odpowiedniego ugruntowania zasad gospodarki planowej, zmieniając treść

art.41 § 1 przepisów ogólnych prawa cywilnego z dnia 18 lipca 1950 r. w sposób chroniący przeciwko wszelkim usiłowaniam obejścia prawa lub naruszenia zasad gospodarki planowej, nadał odpowiedniemu przepisowi /art.62 § 1 projektu/ treść następującą:

"Czynność prawna, sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy, jak również czynność prawna sprzeczna z zasadami współżycia społecznego w państwie ludowym, jest nieważna. Nieważna jest w szczególności czynność prawna sprzeczna z ustalonymi zasadami gospodarki planowej".

3437